

Tiyatro Klasiklerinde Kahramanların Etik Çıkmazları ve İletişimin Dramatik Rolü

Ömer VATANARTIRAN

Bahçeşehir Üniversitesi

İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

İstanbul

omer.vatanartiran@cons.bau.edu.tr

Özet

İnsanlık tarihi, toplumsal yapılar ve özne arasındaki belirleyicilik mücadelesi olarak okunabilir. Bir yandan bireyler, manevra alanlarını ve hareket özgürlüklerini kendi çıkarları doğrultusunda genişletmek isterken, onları çevreleyen yapılar, genel geçer norm ve değerlerden örülü beklentilerle onları kısıtlamaya çalışır. Gelenek ve göreneklerden yasalara, dini kurallardan mesleki kodlara ve kültürel çevreye birbiriyle etkileşimli yapılar sürekli olarak doğru ve yanlış, iyiyi ve güzeli tanımlarlar. Bu süreç içerisinde bireyler, kendi arzu ve ihtiyaçlarıyla bu tanımlar arasında ikilemler yaşayabilir, belirleyici olmanın bedelini ödeme konusunda kararsız kalabilirler. Bireysel çıkarla toplumsal fayda, yasal olanla kişisel doğrular çatıştığı zaman toplumsal aktörlerin yaşadığı açmazlar, tiyatro edebiyatına da ilham olmuş, kahramanın yaşadığı etik ikilemler, birçok başyapıtın dramaturjik yapısına temel olarak alınmıştır. Karakterlerin pragmaları ve mutlak doğrular arasında yaşadıkları gelgitler, katharsis aracı olarak seyirciye veya okuyucuya da aynı durumda kalsa ne yapacağı yönünde etik değerleri sorgulatma aracına dönüşür. İşte bu saikle, bu çalışmada Sofokles'in Antigone oyunu üzerinden siyaset ve iletişimde rastlanılan etik açmazlar incelenmiştir. Buna göre Kreon'un kapsayıcı olmayan, tek yönlü ve otoriter iletişim şekli, etik değerlerin toplumsal uzlaşısı sağlamasını da imkansız kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Halkla İlişkiler, Siyaset İletişimi, Etik Çelişki, Kamusal Alan

Ethical Dilemmas in Classical Theatre and the Dramatic Role of Communication

Abstract

Human history could be defined as the struggle between subjects and the social structures surrounding them. While individuals have the goal of developing their sphere of free action based their own interests, social expectations composed of mainstream norms and values limit them. The dynamic interaction among the traditions, law, religious rules, professional codes and culture continuously define and redefine what is right and wrong, good and bad. Unsurprisingly, individual needs and desires might conflict with them and the consequences of their actions could be intimidating. Such dilemmas of social actors caused by the contradiction between personal morality, social expectations and the law have inspired theater so that dramaturgic structures of theater texts mostly rely on this dilemma of the protagonist of the story. Changing minds of any character offer to the audience an opportunity of catharsis by pushing them to question their own ethical values and what they would do in a similar situation. In this study, Sofokles' Antigone is analyzed with the lens of ethical dilemmas faced at political communication. Accordingly, Creon's exclusive, one-way asymmetric and authoritarian communication style make it impossible to provide a social consensus based on shared ethical perspectives.

Keywords: Ethics, PR, Political Communication, Ethical Dilemma, Public Sphere

Giriş

*“Ben gömmeye gidiyorum ağabeyimi
Bu uğurda ölsem ne gam!
Yanyana yatarız kardeşimle iki sevgili gibi,
Suçsa kutsal bir suç benimki
Şu kısacık yaşamda, dirilere yaranmaya değer mi?”*
Sophokles, Antigone, Bölüm I

Etik, toplumsal aktörlerin karakterlerinin, diğer bir ifadeyle “ethos”larının, çevreleriyle etkileşim içinde süzülükleri değerler bütününe ifade eder. Bir felsefi disiplin olarak bu değerlerden hangisinin iyiyi ve doğruyu, yaşamaya değer olanı işaret ettiğini ve ne gibi seçimlerin insan hayatını onlarla özdeş kılacağını sorgular (Ulaş, 2002: 500). Bu değerler toplumla uyum gösterebilir, dönemin ruhuna uygun veya aykırı olabilir, hatta vücut bulduğu insanı yüksek karakterli veya “karaktersiz” durumunda bırakabilir. Ancak bireylerin belli başlı durumlar karşısında yaşadıkları ikilem ve çıkmazlar, insanlık tarihi boyunca süreklilik göstermiştir. Bireysel çıkarla toplumsal faydanın, sonuçlar ve süreçlerin, yasal olanla doğru olanın, kısa vadeli olanla uzun vadeli olanın çatışması, gerçekleştikleri dönemin genelgeçer beklentileri ve yaptırımları ne olursa olsun insanlık tarihine eşlik etmiştir.

Tiyatro sanatı da, toplumsal aktörlerin yaşadığı bu açmazların sahne üstünde temsili yoluyla izleyiciyi düşünmeye, kışkırtmaya, sorgulamaya, kısacası kendi değerlerini gözden geçirmelerine aracılık etmiştir. Bunu yaparken, olay örgüsü içinde karakterlerin duyguları; gelgitleri ve sorumlulukları üzerinden bir katharsis yaratmayı hedefler. Aristoteles’e göre katharsis, tiyatro metni ve icrasıyla yükselen duyguların sağaltılarak trajik öykü ilerledikçe kişisel bir muhasebeye dönüşmesi ve nihayetinde seyircinin kendi etik bilincini katmanlaştırmasıdır, bu bağlamda mimesis yani tiyatro ile içiçedir (Can, 2006). Yani yalnızca bir karar verici olarak karakterin ne yapmasının daha “iyi” olacağı ve bunun olayların seyrini nasıl değiştireceğinin değil, “ben olsam ne yapardım?” sorusuyla kendi önceliklerinin ve etik değerler hiyerarşisinin de bir muhasebesini yapar. Freud’a göre bahsi geçen etik açmazlar, gerilim yaratırlar ve katharsis, bu sıkışmış duyguların boşalmasına izin vererek bir iyileşme vesilesi olur (Florea, 2013). Bu sayede, bir tiyatro eseri seyri, yalnızca olay örgüsünün takibi,

bu esnada tetiklenen acıma, korku, tutku, öfke gibi duyguların salınımını değil; aynı zamanda empati yoluyla kişisel etik bilincin sınırları sınanır ve öncelikli değerlerin farkına varılır.

Sözgelimi, Antigone’de yasal olanı yapma vazifesi ve bir aile üyesine duyulan vicdani yükümlülük arasında yaşanan gerilim, sadece oyuna içkin değildir, aynı zamanda seyirci/okuyucunun kendi etik çerçevesinin sınırlarını zorlar. “Acaba kendisi olsa, Kreon’a karşı çıkar mıydı, devleti karşısına alır mıydı, ölümü göze alır mıydı, varlığını erdeme feda eder miydi?” gibi sorularla, kendisi için kabul edilebilir olan ve olmayanların hesabını yapar. Bununla beraber, farklı bir iletişimle, yani duyguları kaşıyan ve iknaya odaklanan bir iletişim değil de, akli ve karşılıklı anlamayı önceleyen bir siyasi iletişimin, bu karakterlerin alacağı kararları nasıl etkileyeceği sorusu da hep zihinlerde asılı kalır. Bu bildiride, Sofokles’in Antigone oyunu üzerinden etik çıkmazlar değerlendirilecek ve günümüz siyasi iletişim eğilimlerinin zemin hazırladığı benzer güncel durumlarla bağ kurulmaya çalışılacaktır. Böylece, etiğin bireysel, kurumsal ve toplumsal boyutlarına tiyatro perspektifiyle bakılarak, iletişim kaynaklı ihtimaller üzerine bir keşif yapılacaktır.

Literatür

Her ne kadar günümüzde mesleki davranış kodları ve yönergeleri bağlamında profesyonel yaşamda sıklıkla kullanılsa da, etik, felsefenin en başat dallarından biridir. Öyle ki, ünlü Fransız filozof Levinas’a göre, “ilk felsefe”dir; yani sorduğu sorularla felsefenin çıkış motiflerinden olmuştur (Dahnke, 2001: 200). Dilimizde sıklıkla karşılığı olarak kullanılan “ahlak” sözcüğü etimolojik olarak kişinin tabiatı ve mizacıyla ilişkililikten (Koca, 2016), Batı dillerindeki eşdeğeri “moral” kelimesinin Latince’deki kökeni bu kavramlara ek olarak görenekleri de işaret eder (Peters, 2004: 120). Dolayısıyla etik, türediği ethos yani karakter sözcüğünü hem bir özne olarak hem de o öznenin şekillendiği adetler, mekanlar, kültürler olarak kapsar. Diğer bir deyişle etik, hem bireyin hem de toplumun meselesidir.

Bir felsefe sahası olarak etik; iyi, adil, doğru, yaşamaya değer, hakiki, erdemli, mutluluk vesilesi olanın tanımını yapmaya çalışırken, amaç ve araç, niyet ve netice, birey ve toplum, öz ve şekil ikiliklerini eksen alır. Örneğin; teleolojik etiğe göre aslolan, sonuçların en fazla kişiye fayda sağlayıp sağlamadığıdır (Pybus, 1983). Bentham (Cengiz, 2019) en yüksek hazzı ulaştırıp acıdan olabildiğince uzak tutan neticelerin altını çizirken; Mill (1986), entelektüel doyumunu en mühim zevk olarak öne çıkarır. Bireysel veya toplumsal düzeyde doyurulması gereken arzu ve ihtiyaçlar giderildiği, kaçınılan duygu ve durumlarsa asgari düzeyde tutulduğu ölçüde bir eylem iyi olarak tanımlanabilir. Öte yandan Immanuel Kant ile özdeşleşen deontoloji etiği, bireyin veya sayıca fazla olanın yararına feda edilen özneler üzerinden, sonuçlara itiraz

eder. Buna göre, etik temel bir eylemin getirdiği faydayla değil, kendiliğinden taşıdığı ve duruma göre değişmeyen adalet, iyilik ve doğruluk motifleriyle oluşur (Pieper, 1999). Diğer bir deyişle, bir eylemin neticesi ne olursa olsun, onu doğru kılan çıkış kaynağının ödev bilinci olup olmadığıdır. Kişisel veya sayıca fazla olanın çıkarına hizmet edip mutluluk getiren eylemler, etiğin ölçüsü olamaz. Sandel (2015: 65) bu itirazı, Roma döneminde aslanların önüne atılan Hıristiyanların uğradığı vahşetin tribünlerde doğurduğu hazla örnekler. Yani sayıca fazla olana doyum getiren her eylem, adalet ve iyilik motivasyonları taşımayabilir. Üstelik, kimin ne ölçüde mutluluk duygusu yaşadığı, demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere göre değişeceğinden, eylemi iyi ve doğru olarak kategorize etmek, faydaya dayalı olamaz (Vergara, 2014).

Erdem etiği ise, ne teleolojik yaklaşımlar gibi eylemin neticesiyle, ne de deontoloji gibi çıkış ilkesiyle ilgilenir. Doğru, adil ve mutluluk getiren bir hayat sürmek için hangi ilkeler üzerinden karar verileceğinden çok, eyleyenin kim olduğu ve hangi değerler üzerinden erdemli olanı tanımladığı önem kazanır. Buna göre, trajik bir yol ayrımına gelen karakter, hangi eylemi işleyeceğine dair karar verirken mutlak ilkeler veya haz/acı matematiğine göre değil, kendi değerlerine ve tecrübelerine göre ayıkladığı “gerektiği zaman, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi” (Aristoteles, 1998: 32) olanı yapar. Dolayısıyla, eylem ve onu gerçekleştiren karakterin erdemi birbirine içkindir.

Günümüzde mesleki örgütler ve icra edildikleri kurumlar da, iş yaşamında etik ikilemler yaşandığında doğru olanı yapma konusunu bireylerin insafına ve yukarı bahsedilen temel yaklaşımlardan hangisinin şans eseri işleyeceğine bırakmak istemezler. Bu nedenle, hem yasalar hem de mesleki etik kodları geliştirerek, meslektaşlarının paydaşlar arasında güven duygusunu zedelememesini sağlamaya çalışırlar. Yani belirli senaryolarda ne şekilde davranılacağıyla ilgili normlar belirler ve kişi veya grupların sosyo-ekonomik, kültürel ve ideolojik arka planlarının sunacağı sürprizlere karşı hem yapıyı hem de özneleri korumaya çalışırlar (Kuçuradi, 2009). Bu normlar, bireyi fırsatçılık ve bencillikten uzak tutan bir öz-denetim mekanizmasını şekillendirir, öte yandan yasalar ayarında bir yaptırım yoktur (Karakoç, 2012). Yine de mesleki etik kodlar, ulusal ve uluslararası ölçekte yasal normatif düzenlemelerle sürekli olarak birbirinden beslenir (Karakoç, 2012). Meslekler, yalnızca o işi yapan bireylerin değil, üretimden hizmete ve tüketime kadar birbirini sıralayan süreçlerde rol alan daha geniş bir paydaş grubunun ahlak anlayışından da etkilenirler. Sözelimi, o meslekle iş yürüten bir bürokrat veya o meslek üzerinden politika geliştiren bir siyasetçi açısından siyasi ahlaka; o mesleğin güçlü ve zayıf yönlerini, başarı ve hüsrana hikayelerini haberleştiren, ve iletişimine aracılık eden medya açısından medya ahlakına kayıtsız kalamaz (Özdemir, 2009).

İş etiği yalnızca mesleki davranış kodlarını değil, aynı zamanda icra edildiği toplumun kültürüyle yakın ilişkili çalışma ahlakı ve çalışan, müşteri ve tedarikçi ilişkilerini ekoloji ve sosyal adalet ve fırsat eşitliği ekseninde şekillendirmeye çalışan günümüzün işletme etiğini de kapsar (Özdemir, 2009).

Bu çerçevede, sinemadan radyoya, basılı yayınlardan çevrimiçi medyaya birçok kitle iletişim aracı için içerik üreten, bu mecraları çeşitli birey, kurum ve grupların halkla ilişkiler ve reklam faaliyetleri için kullanan her profesyonel, iletişim etiğine tabidir (Uzun, 2007). Reklamcılık çalışanları tüketici algısı yaratırken yanıltıcı iletilerden ve rakipleri hedef göstermekten kaçınmaya çalışırken (Spurgeon, 2008), basıncılar haberin doğruluğu, kaynağının güvenilirliği ve ülke çıkarları gibi kriterlere (Keeble, 2001), halkla ilişkiler dünyasında müşterinin kamu yararına göre durduğu yer, bilgilerinin rakipleri olan diğer müşterilere sızdırılmaması gibi temalara göre (IPRA, 2020) mesleki kodlar geliştirirler. Bu sayede yalnızca muhataplar, zarar verici eylemlerden korunmazlar, aynı zamanda meslek itibarı da güvence altına alınmış olur.

Toplumsal hayatı oluşturan bütün kurum ve mesleklerin belirli paydaş ve hedef kitlelerle sürekli olarak iletişim içinde oldukları düşünülürse, iletişim etiğinin kapsamı ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. Sözelimi, siyaset etiğini iletişim etiğinden ayrı düşünmek olanaksızdır zira ikisi de, “hakikat, meşruiyet ve samimiyet” düzleminden yola çıkar (Habermas’tan aktaran Mermer, 2017). Aristoteles ve Platon’dan başlayarak siyasal iletişim, yurttaşların ortak iyiliği ve toplumun uzun vadeli tutarlı gelişimine köprü olan sağduyulu bir argümantasyonla; kişisel çıkarlara hizmet eden manipülatif, şaşırtma odaklı ve kışkırtıcı söylemler arasında gidip gelen bir sarkacın izinde hareket eder. Habermas, siyaset ve iletişimin buluştuğu kamusal alandaki iletişimsel eylemlerin, deontoloji üzerinden ve “iyi temellendirilmiş ve eleştirilebilir bir rasyonellikle” örülmesi gerektiğini savunmuştur (Duran, 2017: 64). Bu bağlamda hem siyasi aktörler, hem de onların söylemlerini kitlelere duyuran iletişimcilerin etik çerçeveleri, birbirleriyle ilişkilidir ve topluma etkilerinde pay sahibidirler.

Tiyatro sanatı da, yukarıda bahsedilen etik çerçeveler üzerinden karakterlere yol ayrımları sunar. Karakterler ya birbirleriyle ya da kendi içlerinde kendileriyle çatışır, hatta eserler, bu dramatik çatışma üzerine kuruludur. Etik çıkış noktaları engellere uğrar, toplumsal rolleri, meslekleri, sosyal beklentiler, özne olarak kendilerinin veya etkileşim halinde oldukları çoğunluğun faydası, mutluluğu veya bunlara rağmen adaleti sağlamak adına feda ettikleri üzerinden trajediler ortaya çıkar. Bununla beraber, yukarıda bahsedildiği gibi izleyen veya okuyanı da kendi değer ve sınırlarını sorgulatmasıyla, etiğin kendisi gibi normatif bir misyona sahiptir. Tragedyalar, karakterin bir dönüm noktasında kaçınılmaz kararını belirleyen bir etik

değerinin ve inanç sisteminin bedelini ödemesiyle seyirciyi hem düşündürür, hem de o erdemini yüceltilmesine vesile olur (Tekerek&Tekerek, 2008). Aristo'ya göre, tragedyalar, Antik Yunan'daki site devletlerde siyasi yaşama bizzat katılan yurttaşların etkileşim alanı amfityatrolarda icra edilen ve aynı şekilde o yurttaşların erdemli bir siyaseti desteklemelerine vesile olan arınma aracıdır. Buna göre, “eylem, trajik kahraman ve catharsis kavramları doğrudan sıradan insanların politik görüşlerine angaje olan ve onların davranışlarına yönelik kavramlardır. Başka bir deyişle, tragedya kahramanının basiretle gerçekleştirdiği eylemi, ağır sonuçları ve bu sonun seyircide uyandırdığı korku ve acıma duygularıyla sağlanan katharsis-arınma, yurttaşların pratik bilgeliğine hizmet eden unsurlardır”. (Tekerek& Tekerek, 2008: 63).

Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada, Sophokles'in Antigone oyununda baş karakterler Antigone ve Creon'un yaşadığı etik açmazlar sahip oldukları etik değerler ekseninde incelenecek ve nasıl bir iletişimle olaylarının seyrinin değişebileceği üzerine fikir yürütülecektir. Bu amaçla, eserlerdeki olay örgüsü ve karakterlerin kişilik özellikleri analiz edilecektir. Bu bağlamda aşağıdaki sorular sorulacaktır:

Eserlerdeki olay örgüsü nedir?

Karakterlerin özellikleri ve karşılaştıkları yol ayrımına sebep olan etik değerler nelerdir?

Bu değerler, hangi etik yaklaşımlarına tekabül etmektedir?

Bu durumların dünya siyasi tarihindeki eşdeğer olayları hangileridir?

Nasıl bir iletişimle bu trajediler önlenebilir?

Antigone

MÖ.5. yy'da Sophokles tarafından kaleme alınan Antigone, Thebai Üçlemesi'nin son oyunudur. Yazgısından kaçamayıp kendi kendini sürgüne yollayan Kral Oedipus'un kızları İsmene ve Antigone'yi emanet ettiği Kreon'un, taht kavgasına kapılan kralın oğulları Eteokles ve Polüneikes'in savaşta teke tek mücadeleye tutuşup birbirlerini öldürmelerinden faydalanarak yönetimi ele geçirmesiyle oyun başlar. Kreon, ülkeleri Thebai'yi kardeşine karşı cansiperane savunan Eteokles'in en üst düzey devlet merasimiyle gömülmesini emrederken, Yediler Savaşı'nı başlatan ve ülkeye saldırmış olan Polüneikes'in ise cesedinin gömülmeden akbabalara yem olarak bırakılmasını emreder. Halkın göreneklerine aykırı olan bu karara halk, vatan hainliği damgası yiyip cezalandırılmaktan korktuğu için ses çıkarmaya cesaret edemez, ne var ki kızkardeş Antigone itiraz eder ve ölüyü gömer. “Her ölünün gömmeye hakkı

olduğunu” düşünen Antigone, böylece kardeşlik görevini yerine getirmiş olur. Her ne kadar bir kehanetten etkilenen Kreon kararından dönüp, Polüneikes’i gömdürmeye yanaştıysa da, artık çok geçtir ve devlet kararına karşı gelen Antigone’nin cezalandırılması gerekir. Antigone, esir tutulduğu mahzende kendini asar, peşisıra Kreon’un oğlu olan ve Antigone’yi çaresizce kurtarmaya çalışan nişanlısı Haimon da intihar eder. En nihayetinde, Kreon’un eşi ve Haimon’un annesi Euridike de canına kıyar.

Bu eserde karşı karşıya gelen ve ana çatışmayı oluşturan Antigone ve Kreon’un ikisi de, inandıkları değerlere sonuna kadar bağlıdırlar. İkisi de doğru ve adil olduğunu düşündükleri değerler için müdanasız ve gözü karadır. Aslında hem Antigone hem de Kreon, farklı davranma özgürlüğüne sahiptir. Birincisi kardeşini gömmeyebilirken, diğeri de bu olayı istisna olarak değerlendirebilir. Ne var ki, ikisi de bu seçenekleri kullanmayacak, kendi adalet anlayışları için kaçınılmaz olanı işleyeceklerdir. Bu durum, Antigone’deki Tanrı yasalarına duyulan inanç ve halk nazarındaki meşruiyetle, Kreon’daki devlet erkine tabi rasyonel akıl ve yasal olan arasındaki çatışmanın temsilidir. Bu değerler, karakterlerin kişiliklerine içkindir, yani etik temellerini oluşturur; seçenekler arasında daha çok fayda sunan sonuççu bir yaklaşım değildir. Tam tersine, başka türlüünün kategorik olarak yanlış olduğuna inandıkları bir deontoloji duruşudur. Diğeri bir deyişle, daha üstün bir amaç için araç değil, amacın kendisidir. Kreon’da devletin egemenliği esas motifken, Antigone’de törelerin çiğnenmemesi tartışılmaz bir amaçtır. Kısacası, iki karakterin dikbaşlılığı olarak algılanabilecek bu hikayede, aslında iflah olmaz iki ödev ahlakı savaşı: Devlet ve aileye karşı ödevler.

Tiyatro metinlerinin dramatik yapısını çözümleyen Freytag Piramidi’ne göre oyunda, Antigone, kardeşinin leş yiyicilere bırakılmasıyla tetiklenir. Bu kışkırtan olay, düğüme doğru yükselecektir; kızkardeşi Ismene’den yardım isteyip alamaz, yine de bildiğini okumaya devam eder, tutuklanır, Kreon ile yüzleşir, onu bekleyen cezayı bir kez daha ıstır ve böylece serimde sunulan bilindik dünya tamamen değişmiş olur. Antigone’nin hamartia’sı yani yumuşak karnı olan erdem tutkusu, onu bu etik bilinçle kaçınılmaz olanı yapmaya sürükler. Cesedi gömer ve işte bu onun peripetisi yani talihinin artık geri dönülemez olana yürüdüğü nokta olur. Ne Haimon’un Kreon’la konuşması, ne Ismene’nin Antigone’yi koruma çabası fayda eder ve bu sefer Kreon’un kaçınılmazıyla yüzleşilir: Devlete karşı gelen, cezalandırılır. Bu da, Kreon’un ödev ahlakının bükülmez bir değeridir. Devlet otoritesini tehdit eden hiçbir şeye, en kıymetli sevdiği kadın için bile olsa müsamaha gösterilemez. Buraya kadar tırmanmış olan olay örgüsü, Kreon’un Antigone’yi ölüme terketmesiyle zirveye ulaşır. Bu noktada, Antigone’de eylem ve etik değerler hiyerarşisindeki önceliklerini sorgular. Buna paralel olarak Kreon da Antigone’yi affedip Polüneikes’e tören düzenleme fikrine sıcak bakmaya başlar. İşte olan olduktan sonra

girilen bu muhasebeler, artık Freytag Piramidi'nin çözüme doğru aşağı indiği süreçlerdir. Ne var ki, Antigone için artık geri dönüş yoktur, kendini asarak nemesis'ini gerçekleştirir yani intikamını alır. Peşi sıra gelen diğer ölümlerle oyun çözülür, Kreon; ödevinden vazgeçmemenin pratik hayatta getirdiği mutsuzlukla yüzleşir.

Antigone; birey ve otorite, halk ve devlet, özne ve yapı, özgür irade ve kader gibi ikilikleri ustaca işleyen hikayesiyle, gelecek yüzyıllara da ışık tutmuş, hatta dramatik yapısı korunarak Brecht, Anouilh, Kemal Demirel gibi yazarlarca çağlarına uyarlanarak yeniden kaleme alınmıştır. Sözelimi, Fransız direnişi ve Nazi İşgali'ni, diktatörlük ve halkın zapt altında tutulması gibi dönemsel temalar, bu dramatik yapıda yeniden anlam kazanmıştır. Sartre (2007), Fransız Direnişi'nde asker kardeşi ölen bir direnişçinin durumunu Antigone üzerinden yorumlar. Ona göre, varlık özden önce gelir ve etik değerler sistemimizi oluşturan bütün *a priori* verili koşullar ve inançlar, bizlerin yorumuna göre değişecektir. Antigone, dış koşulların ona sunduğu yüzlerce seçenek arasından zorunlu tutulduğunu değil, kendisi için kaçınılmaz olanı yapma özgürlüğünü kullanır. Üstelik, öldürülmeyebilecekken kendisini öldürerek özgür iradesinin altını çizer. Yani bir Yunan Devletinde devlete, yurttaşlık görevlerine, ataerkil toplum yapısına rağmen yaptıkları, Antigone'nin etik duruşudur. Tüm bu kısıtlayıcı çevreye rağmen, o kendi doğrusuna ve adiline doğru yürür. Ancak kendi değerlerini seçmenin sorumluluğunu üstlenmek gerektiğinin bilincindedir ve bedelini öder. Çevrenin neyi nereye kadar dayatabileceği sorusu, akıllara özel alan ve kamusal alan farkını getirir. Bir yurttaşın devletine karşı sorumlu olması, ailesiyle ilgili alacağı kararlarda ne kadar belirleyici olabilir?

Bu, Arendt'in (2006), Antigone'deki kamusal alan ve özel alan sorgulamasında da vücut bulur. Arendt, sadece metin değil, tiyatrunun kendisinin bir özel alanı kamusal alana açma ve onun seyri üzerine gerçekleşen etkileşimin sitenin değerlerini yeniden üretmesi üzerine akıl yürütür. Üstelik, Antigone'de kadının yani eski Yunan'da haneye mahkum olup yurttaş sayılmayan bir toplum üyesinin kendi ailesine karşı ödev ahlakıyla gerçekleştirdiği bireysel eylem, kamusal alanda devlete meydan okuması temsiline dönüşür ve özel olan, politik bir anlama kavuşur. Kardeşine son vazifesini yerine getirme hakkı, devletin itibarını korumak için anti-demokratik bir cezalandırma yetkisine karşı politik bir eylem yerine geçer. Devletin tanımayıp kısırdığı özel alan, bireyin bedeli göze alınmış karşı çıkışıyla kamusal alanın meşruiyetinin sarsılma aracına dönüşür.

Burada Habermas'ın (2001), iletişimsel eylem ve kamusal alan kavramlarını hatırlamakta fayda vardır. Buna göre, toplumlar barındırdıkları fikir ayrılıklarına rağmen, bunu bir uzlaşma iradesiyle tartışabildikleri müddetçe ayakta kalırlar, hatta güçlerini bu farklılıkları iletişilemelerinden alırlar. Kamusal alan, öznelerin birbirlerini görebildikleri, duyabildikleri

ve anlama ihtimali yarattıkları mecralardır. Siyasal söylemler de, öznelere nasıl davranmaları gerektiğini dayatmak yerine, bu kamusal alanlardaki tartışmalar ve yeniden üretilen ortak normlar üzerinden bir fikir birliği oluşturmalıdırlar. Yani iletişimsel eylem, farklılıklar üzerinden ortak amaçların inşa edilmesine vesile olur; bireysel çıkarlar ve fırsatları değil, ortak aklın tazelenmesini öncelikler. Bu bağlamda Antigone'deki kamusal alan tanımının kadınları dışlaması, devlet erkinin halkın meşru değerlerini göz ardı etmesi, kültürel beklentileri dikkate alan bir iletişimsel eylemin yokluğu; çatışmayı artırır. Burada uzlaşma değil, itaat hedeflenmektedir. Bu da ideal kamusal alanın doğasına aykırıdır. Bir başka deyişle, devlet egemenliği, sürdürülebilir olmaktan çıkar. Günümüzde sürdürülebilirliğin olmazsa olmaz özelliklerinden olan açıklık, şeffaflık, simetrik iletişim ve sürekli dialog gibi kapsayıcı bir iletişimden uzaktır. Tek yönlü, tepeden inme, müdanasız, geribildirime kapalı ve devletin sert güç kullanımına dayalıdır. Yine sürdürülebilirlik iletişimi açısından bakıldığında, Antigone'nin duruşu parçası olduğu toplumun değerleriyle uyumludur, ne var ki Kreon, kamuyu oluşturan en geniş kesimin hassasiyetlerini göz ardı etmektedir.

Kamusal katılım araçlarının kısıtlı olması ve devlete itaat dışındaki sivil örgütlenme kanallarının kapalı olması da, bu trajedinin farklı sonuçlanmasını imkansızlaştırmaktadır. Halbuki Antigone'nin motiflerini paylaşan geniş kesimlerin, kanaatlerini yetki sahipleriyle paylaşabilmeleri, Kreon'un meşruiyetle değil yetkiyle, ortak normlarla değil yasalarla karar verdiğini anlamasına yardımcı olabilir, amaç ve araçlarını gözden geçirmesini sağlayabilirdi. Diğer bir deyişle, açık ve özgür bir iletişim, belirleyici etik değerlerin önem kazandıkları ve trajediye sürüklendikleri senaryoları değiştirebilirdi. Psikolog Joseph Luft ve Harry Ingram tarafından geliştirilen Johari Penceresi'ne göre (1955), insanlar açık alan- kör alan- gizli alan- bilinmeyen alan ekseninde iletişim kurarlar ve tek yönlü iletişim kuranlar, kendisi hakkında bilgiden mahrum, geribildirime kapalı, baskıcı ve hiyerarşik yöneticilerin iletişim haritaları, kör alandan müteşekkildir. Grunig'in iki yönlü simetrik iletişimi, kör alanıyla hareket eden Kreon'un açık alanını genişleterek, en başta oğlu ve karısı, halkın kendisi hakkında düşündüklerini bilmiyor olma ihtimalini azaltıp, muhatapı paydaşların eğilim, beklenti ve normlarını bilerek etik bir çerçeve oluşturmasına yardımcı olabilirdi. Yukarıda bahsedildiği gibi Sartre'ın varoluşçu yaklaşımı baz alınır, etik bilinç, verili koşullara göre değişkenlik gösterebilir; bu koşullarıysa etkili, açık ve sürdürülebilir bir iletişim değiştirebilir. Bireysel eylemleri katı bir kalıba sokan ödev ahlakı, ancak ödevin kime karşı hangi gerekçe ve normlarla gerçekleştirileceğini sorgulamaya açan bir iletişimle yönünü değiştirebilir.

Sonuç

Antigone, sosyal ve politik yaşamda aktörlerin etik duruşlarının yarattığı çatışmalar ve sebep oldukları kaçınılmaz sonla ilgili seyirciyi de kendi değerlerini düşünmeye sevkeden etkili tragedyalardan biridir. Birçok farklı bağlamda modernleştirilerek yeniden kaleme alınan versiyonlarının dahi bu kadar etkili olmasının en büyük nedenlerinden biri, özne ve yapılar arasındaki normatif çatışmaları sarsıcı bir şekilde vermesi, özündeki etik açmazların her daim ilgiyi diri tutmasıdır. Bir katharsis aracı olarak okuyucu veya izleyicinin etik değerler hiyerarşisini, örneğin devletin bekası, ailenin onuru, vatanperverlik, kişisel adalet gibi ölçütler üzerinden tartışmaya açar. Bu esere modern kamusal alan, toplumsal uzlaşma odaklı rasyonel iletişim, iki yönlü simetrik iletişim pencerelerinden bakmak, öznelerarası ve kurumlararası etik çatışmaların trajedilerle sonuçlanmama ihtimalini artırdığı kanısını uyandırmaktadır. Kişilerin teleolojik fayda-zarar/araç-amaç/süreç-netice hesapları, deontoloji merkezli ödev bilinçlerinin odaklarını ve yücelttikleri erdemleri verili koşullara göre anlamlandırdıkları ve bu koşulların açık, şeffaf, simetrik, katılımcı bir iletişimle değişme potansiyeli taşıdığı fikri, bu perspektife göre önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda, siyasette Grunig'in iki yönlü simetrik iletişimin önemi öne çıkmaktadır. Halkın hassasiyetleri, eğilimleri ve değerlerini anlamak için, siyasi otoritenin tek yönlü bilgilendirmenin ötesine geçmesi ve bunlara kulak vermesi önemlidir. Söz konusu politik eylemin neden elzem olduğuna halkı ikna etmek gibi kısıtlı bir iletişim evreni yerine halkın beklentilerini sürekli takipte olmak ve ihtiyaç envanteri çıkarmak, dialog temelli sürdürülebilir bir iletişim kurmak ve karşılıklı anlayışı güçlendirmek, bir bakıma etik trajedilerin önlenmesi için de bir filtre görevi görmektedir. Diğer bir deyişle politik aktörlerin etik açmazlarını bir tragedya örneğine dönüştüren, onların tek yönlü kapalı iletişimi ve muhatapları eşit olarak görmemeleridir.

Bununla beraber Habermas'ın kamusal alanda iletişimsel eylem kavramı da, tragedyalardaki etik çıkmazları yeniden yorumlamak adına değerlidir. Habermas'a göre rasyonel karar alma iddiasındaki devletin, meşruiyetini sağlamasının en önemli yollarından biri, bu süreçleri olabildiğince katılımcı ve açık hale getirmektir. Ona göre bu süreçler hem devletin hem de onun öznelerinin yaşayarak ve iletişim kurarak öğrendiği süreçlerdir, devletin yurttaşla iletişim kurma biçimi katı sınırlara hapsedilirse zamanla meşruiyet krizleri, kimlik çatışmaları ve krizler doğal hale gelecektir. Sözgelimi, Antigone'deki kapalı ve buyurgan iletişim, öznelerin devleti algılama biçimini olumsuz etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda Kreon'un meşruiyetini sarsmakta ve devletin devamlılığını tehlikeye atmaktadır. Halka rağmen halkın

sıkıştırılması ve kendini ifade alanlarının ellerinden alınması, uzun vadede halkın trajedisini devletin trajedisine dönüştürmektedir. Habermas'ın altını çizdiği neyin kabul edilebilir olduğunun müzakeresinin yapıldığı bir iletişim olmadan rasyonalite inşa etmek mümkün değildir. Burada, iletişimin her aktörü eşit role sahiptir. Üstelik, her birinin serpiştiği yaşam alanı (Lebensraum) ancak etkileşimle karşılıklı anlayışa ve ortak kültürel referansların çoğalmasına müsait hale gelir. Kısacası siyasi otoritenin yurttaşlarla kurduğu iletişimin açıklığı ve karşılıklılığı, politik eylemlerin meşruiyetine, kararların kabul edilebilir hale gelmesine ve bu şekilde etik çıkmazların minimize edilmesine katkı sağlar.

Antik tiyatro yazını, bu ve benzeri etik ikilemlerle örülüdür. Antigone'de otoritenin tek yönlü asimetrik iletişim biçiminin bu ikilemleri çıkmaza dönüştürmesinin ve trajik olanı buyur etmesinin başka örneklerini diğer birçok tragedyada da gözlemlemek mümkündür. Nitekim insanı insana insanla anlatan tiyatro, hem kişilerarası hem de siyasi iletişimin niteliğinin etik bir evren inşa ettiği bir sanattır. Bu bağlamda kahramanların yol ayrımlarında farklı iletişim modelleriyle hareket etmesinin gidişatı nasıl değiştirebileceğini düşünmek, etik bilincin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arendth, H. (2006). *İnsanlık Durumu*, B. Sana Şener (Çev.). İletişim: İstanbul.
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a Etik*, Saffet Babür (Çev.). Ayraç: Ankara.
- Can, H. (2006). "Aristoteles'te Katharsis Kavramı", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 2, 63-70.
- Cengiz, C. A. (2017). "Bergson'un Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri Adlı Eserinde Özgürlük Kavramının Değerlendirilişi", *Dört Öge Dergisi*, 11, 17-34.
- Dahnke, M. (2001). "Ethics as First Philosophy", *Auslegung: A Journal of Philosophy*, 24(2), 199-214.
- Duran, M.S. (2017). "Habermas'ın Söylem Etiğinde Ahlak ve Hukuk", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 75(1), 61-83.
- Florea, M. (2013). "Media Violence and Cathartic Effect", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 92, 349-353.
- Habermas, J. (2001). *IPRA Code of Conduct*, (2020). Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği Resmi internet sitesinden, <https://www.ipra.org/member-services/code-of-conduct/>
- Karakoç, Y. (2012). *Hukuk ve Etik İlişkisi*, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, İstanbul Barosu Yayınları:İstanbul, 91-95.
- Keeble, R. (2001). *Ethics for Journalists*, Routledge:London.
- Koca, S. (2016). "Ahlak Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57(2), 121-136.
- Kuçuradi, I. (2009). "Etik ve Meslek Etikleri" içinde Felsefi Etik ve Meslek Etikleri. Ed. Harun Tepe,, *Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları*:Ankara, 27-43.
- Luft, J., & Ingham. H. (1955). *The Johari Window: A Graphic Model of Interpersonal Awareness*, *Proceedings of the Western Training Laboratory in Group Entertainment*. University of California:LA.
- Mermer, A. (2017). "Siyasal İletişim Etik Kimlikle Yeniden İnşası: İletişimsel Eylem", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 187-204.
- Mill, J. S. (1986). *Faydacılık*, Nazmi Coşkunlar (Çev.). Milli Eğitim Basımevi:İstanbul.
- Özdemir, S. (2009). "Teorik ve Uygulamalı Boyutlarıyla İş Ahlakı" içinde *Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlakı Çalışmalarına Genel Bakış*, Ed.Sabri Orman, İTO Yayını:İstanbul, 301-336.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Paradigma:İstanbul.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*. Veysel Ataman& Gönül Sezer (Çev.). Ayrıntı Yayınları:İstanbul.
- Pybus, E. (1983). "False Dichotomies: Right and Good", *Philosophy*, 58(223), 19-27.

- Sandel, M. (2015). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*. Mehmet Kocaoğlu (Çev.). BingBang:Ankara.
- Sarte, J. P. (2007). *Existentialism is Humanism*, Yale University:New Haven.
- Spurgeon, C. (2008). *Advertising and New Media*, Routledge:Oxon.
- Tekerek, N., & Tekerek, İ. (2008). “Aristoteles’te Poetik ve Etik Bütünlük:Örneklerle Eylem, Karakter ve Erdem”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 28, 57-84.
- Ulaş, S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.
- Uzun, R. (2007). *İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar*. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını:Ankara.
- Vergara, F. (2014). *Liberalizmin Felsefi Temelleri*. Bülent Arıbaş (Çev.). İletişim:İstanbul